

A fentiek nyomán mondhatjuk, hogy legkorábbi székesegyházaink és templomaink általában egy félköríves szentéllyel zárultak a 11. század első évtizedeiben és kisebbek voltak, mint amilyenek korábban tartottuk azokat (Gyulafehérvár [Alba Julia], Kalocsa, Kaposszentjakab, Kibény [Biňa], Apáti-puszt, Pécsvárad, Székesfehérvár, Zalavár, Zámmonostor stb.). Ezekkel párhuzamosan kisebb körtemplomok is épültek.

Szent István halála után kissé fellazult az építészet terén is a korábbi kötöttség, és új formák jelentek meg román kori építészetünkben (három- és négykaréjos templomok). Ezt bizonyítja Feldebrő, Székesfehérvár (Szt. Kereszt kápolna), Szekszárd, Tarnaszentmária példája. A központi hatalom megerősödésével, I. Géza és I. László uralkodásával esik egybe a három félköríves szentéllyel záródó székesegyházak, kolostor templomok építése. Ezek közül az eddig biztosan meghatározható legkorábbi templom a garamszentbenedeki apátság (1075) és a somogyvári apátság temploma (1091). A hasonló alaprajzu pécsi székesegyház építésének idejét 1038-46 közé teszi a kutatás, de annak korszerű régészeti feltárása még hátravan. E templomtípushoz tartozik az egri várszékesegyház is, amelynek kutatása az elmúlt években fejeződött be. Ennek eredményeként jól szétválasztható a tatárjárás előtti és utáni építkezés, valamint két nagy gótikus bővítés maradványa.

A háromhajós, három félköríves szentéllyel záródó templomok mellett a 12. század 2. felében megjelent hazánkban egy új, nagy valószínűséggel Franciaországból, a premontreiek közvetítésével hozott a sokszögzáródású szentély mellett két kápolnával bővített, egyhajós, nyugati toronypáros templomtípus. (Bény [Biňa], Esztergom [palotakápolna], Jánoshida). A jánoshidai templom feltárását, helyreállítását az elmúlt évben fejeztük be. A déli kápolna falában feltárt román kori kapu fejezetének finoman megformált fejecskéi ismeretlen megoldásnak számítanak ezideig a hazai épületplasztikában. A jánoshidai templom alaprajza, déli kapuja, egy domborműve és két körös kereszttel megjelölt kváderköve arra utal, hogy ott egy Franciaországból jött, vagy francia mesternél tanult "premontrei" dolgozott a 12. század 80-as éveiben. A rend a tatárjárás után egyhajós, egyenes szentélyzáródású, nyugati toronypáros prépostsági templomokat épített (Adony, Hatvan, Kőkenyes, Mórchida, Turóc stb.).

Falusi templomaink általában a mintát székesegyházainkról, kolostorainkról vették alapvető vonásaik tekintetében. Így történt ez a kapu és az ablakok esetében is. Az elmúlt évtizedben végzett kutatások megállapították, hogy falusi templomaink kapuja a hajó déli falának nyugati felében helyezkedett el, s fölötté három szimmetrikus elrendezésű kis félköríves ablak volt (trinitász szimbólum). A kapu – mint a nagyobb templomoknál – a 13. századtól kezdődően kerül a nyugati homlokzatra, a toronnyal összehangoltan.

H. Gyürki Katalin: A budai domonkos kolostor kutatásai (+). Az előadás a kolostor (melynek végleges pusztulása 1530-ban kezdődött) 13. századi történetével foglalkozik. E maradványok azonosítása az egyes korszakok alapozási technikáinak megkülönböztetésével történt.

A 13. században a kolostor egyetlen épülettömbből állott, mérete később is csak a keleti oldalon változott. A templom hosszú, keskeny "koldulórendi" alaprajza tehát úgy jött létre, hogy szélességében nem tudott növekedni, csak hosszában.

A templomhajó 13. századi falai alatt, többek között a félköríves, ablakkal áttört északi fal alatt előkerült egy korábbi, 50 cm magasságig visszabontott, de azonos kiterjedésű templom falmaradványa. Az első szentélyválasztó építmény sarokleveles lábazatai ehhez a periódushoz csatlakoztak, tehát már ez is kora-gó-tikus építmény volt:

vagy a korai település temploma, melyet a domonkosok átalakítottak,

vagy pedig 1258-61 között bontották le és építették újjá, Humbertus de Romanis rendfőnöksége (1254- ) alatt. Humbertus 1258-ban hozta nyilvánosságra szándékát, miszerint a rend építészeti előírásainak betartását ellenőrizni kívánja, és küldött visitatorokat minden rendtartományba. A mértékét tullépő épületeket szigorúan lebontatta. (Ennek az akciónak esett áldozatul a kölni domonkos templom Albertus Magnus által tervezett szentélye is.) A mi templomunkban a másik periódus falán találtunk egy néhány cm hosszú párkánydarabot. Ez módot adott arra, hogy a 13. századi belső magasságot megismerjük és megállapítottuk, hogy az újjáépített hajó az előírt "középszerű és alacsony" magasságnak megfelelt.

A magyar és a lengyel rendtartományt Itáliából, Bolognából telepítették. Első kolostorainkat nem ismerjük, de a budai kolostor most már elárulja, hogy a 13. századi kolostoraink az olasz domonkos építészetet utánozták.

A templom nyugati homlokzatán nem volt más díszítés, mint egy, a homlokzati előreálló, bélietes kapu és fölötté egy rózsablat. Mindkettőből találtunk töredéket. Az ásatásnál előkerült tetőcserepek pedig az épületek un. "apáca-barát" fedéséről tanuskodnak, ami ugyancsak a mediterraneumra emlékeztető.

A kolostor területén talált három fűtőberendezés közül az egyik 13. századi. A fűtés mellett a kenyérsütés feladatát is elvégezte.

A kolostor felépítménye az alaprajzon kívül a faragott kövek alapján rajzolódik elénk. A 13. századi kőanyagot az újjáépítéseknel másodlagosan felhasználták.

Bertalan Vilmosné: A középkori Óbuda kutatásának újabb régészeti eredményei (1973-74). Óbudán a szanálási munkák lehetőséget nyújtottak arra, hogy az előzetes régészeti kutatások, valamint az írásos emlékek egyeztetésével nagyobb arányú tervszerű ásatásokat folytathassunk Óbuda középkori történetének és topográfiájának tisztázására.

A fenti időszakban meghatároztuk és részben feltártuk a ferences és klarissza kolostorokat, a 14. századi plébániatemplom egyik kápolnáját. Több középkori polgári épületet és utcácskát határoztunk meg. A feltárásokat a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztályának régészei: Altmann Julia, Bertalan Vilmosné és Csorba Csaba végezték.

Ferences templom és kolostor (Vöröskereszt utca 10-23. között). A feltárt templom egyhajós, saroktámpilléres egyenes záródású szentéllyel. A szentélyben, illetve a hajóban a diadalív előtt kváderekből falazott sírhelyeket találtunk. A templom nyugati zárófala már nem volt meghatározható. A kolostor keleti traktusának egy-két helyiségét a templomtól északra tártuk fel. A kolostort a 14-15. században átépítették. A kiásott részletek a mai szint alatt 30-50 cm körül láthatók. Az ásatás során előkerült leletek közül sírkövek, oszloptörzs és lábazat említhetők. (Altmann Julia)

Klarissza kolostor és templom (Mókus-, Perc- és Fényes Adolf utca közötti terület). A templom és kolostor egy részletét tártuk fel. Az alapfalakig